

KÓDEXEK
a középkori
Magyarországon

ból. Az ábrázolás igen közeli, de jobb minőségű analógiáját egy a klosterneuburgi Ágoston-rendi kolostor számára készült missale (Kolostori Könyvtár, Cod. 615) azonos helyét díszítő iniciáléjában találhatjuk meg, melyet feltehetően egy, a 14. század közepén a kolostorban dolgozó itáliai kódexfestő készített. A kiállított missale Pozsony számára készült, és lehetséges, hogy itt dolgozó miniátor készítette. Nyitott kérdés marad azonban, hogy a művészre ható itáliai inspiráció honnan érkezett: a királyi udvarból szétterjedő trecento festészet felől-e, vagy pedig egyik korai megnyilvánulása a pozsonyi és az ausztriai könyvfestészet között fokozatosan kialakuló, később egyre erősödő kapcsolatnak? A missale kánonképe és az ezt követő *Vir dolorum* ábrázolás (178. rektó és verzó) a megfelelő kánonrészlettel együtt későbbi betoldás, a két miniatúra a század közepi osztrák és cseh könyvfestészet stílusában készült.

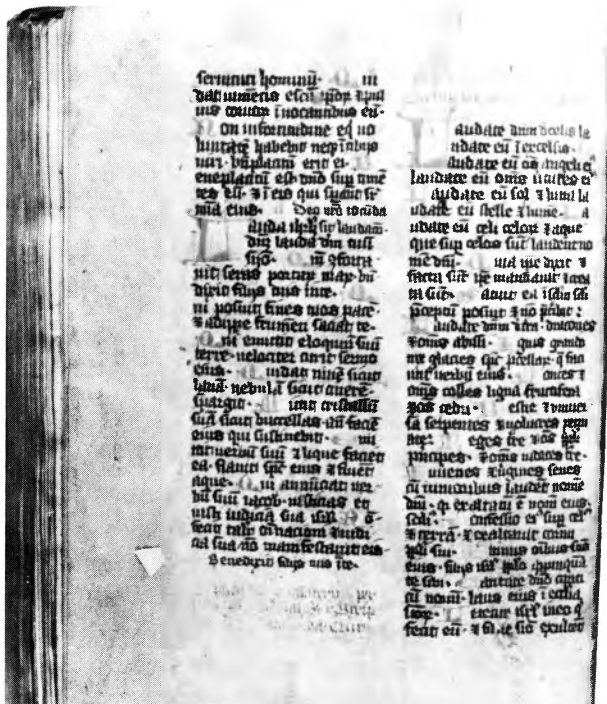
Irod.: *Bartoniék*, Nr. 215. – *Hoffmann E.*: Nemzeti Múzeum, 75. – *Güntherová-Mišianik*, Nr. 7., 37–53. kép. – *Die Parler und der Schöne Stil, 1350–1400*. Köln 1978. 2. 462. – *Radó*, Nr. 12.

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 215.

Z. L.

74. KALOCSAI BREVIÁRIUM

Pergamen, 361 (+278/a) levél, 187 × 136 mm. – Gótikus könyvirással Nicolaus de Cerouabrida (?) pap másolta, valószínűleg a kalocsa-bácsi érsekség

területén, a 14. század második felében (1387 előtt). – 19. századi papírkötés. – Kinyitva a 348. verzó–349. rektó oldalánál.

A kiállított kódex „az ország jelenlegi területén fellelhető legrégebb magyar-római zsolosmáskönyv” (Mezey). Scriptora, Miklós pap a legcsekélyebb változtatások nélkül másolta egy olyan kódexről, amely a kalocsa-bácsi érsekség liturgikus szokásaihoz igazodva 1280–1300 között készült, ezért a kódexet kalocsai breviáriumnak nevezik. Czerova, amely helység nevéből talán a másoló neve eredeztethető, Radó szerint Temes megyében, a csanádi egyházmegyében volt, és a kalocsai székesegyházhoz tartozott. A kinyitott 348. verzó oldalon a Breviárium zoltároskönyvének explicitjében a scriptorra vonatkozó adatok olvashatók. – A kódexet Jankovich Miklós vásárolta Ivanich Pál pesti könyvárustól.

Irod.: *Bartoniék*, Nr. 33. – *Radó*, Nr. 75. – *Mezey L.*: Problémák és megoldások a kódexkutatásban. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1960. Bp. 1962. 162–165.

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 33.

P. K.

75. KOLDULÓRENDI KOLOSTOROK MAGYARORSZÁGON A KÖZÉPKOR VÉGÉN

– IV. tábla.

Irod.: *Fügedi E.*: Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon. Századok, 1972, 69–94.

76. REMETERENDI KOLOSTOROK MAGYARORSZÁGON A KÖZÉPKOR VÉGÉN

– V. tábla.

Irod.: *Hervay F.*: A pálos rend elterjedése a középkori Magyarországon. In: Mályusz Elemér emlékkönyv, Bp. 1984. – *Dedek Cr. L.*: A karthausiak Magyarországon. Bp. 1889.

77. A KEZÉBEN CSUKLYÁS KÖNYVET TARTÓ SZENT
(BERTALAN?) ALAKJA A BUDAVÁRI PALOTÁBAN
1974-BEN FELTÁRT NAGY SZOBORLELETBŐL

Méző. – Budavári palota, 15. század húszas évei.
– Mérete: 60 × 28 × 19 cm.

Irodalom: Zolnay L.–Szakál E.: A budavári gótikus szoborlelet. Bp. 1976. 54. kép. – Zolnay L. in: Budapest Régiségei XXIV/2–3. Bp. 1977. 59. o. és 173. kép. – Zolnay L.: Ünnepek és hétköznapok a középkori Budán. 2. kiadás. Bp. 1975. 118. kép. – Zolnay L.: Der gotische Skulpturenfund von 1974 in der Burg von Buda. Acta Historiae Artium XXII (1976), 298–299. Kép: 301. (Nr. 33.)

Budapesti Történeti Múzeum, ltsz.: 75. 1. 33.

N. E.

78. KONRAD KYESER: BELLIFORTIS. FRAGMENTUM
BUDAPESTIENSE

Papír, 8 levél, 394/403 × 271/279 mm. – Félkurzív gótikus könyvirás (ún. basztarda), egész alakos tollrajzok vízfestékekkel színezve, Dél-Németország, 1414/1415 körül. – Az egyes lapok keménypapír paszpartuba foglalva, az egész együtt félbőrtokban. – Kinyitva az 5. verzó oldalánál.
– *LIV. tábla (5v).*

Konrad Kyeser Belfortis c. művét csehországi száműzetésében írta 1395–1405 között. A műnek több kézírata ismeretes. A budapesti töredéket Konstantinápolyból, az Eszki Szeráj Könyvtárból hozta haza Vámbéry Ármin, és 1893-ban az Akadémiának ajándékozta. A 15. század haditechnikai eszközeit bemutató mű egyes kézíratai között kisebb-nagyobb eltérések vannak. A 8 lapnyi töredék az egyetlen olyan kézirat, amelyben Zsigmond király portréja található a Nap szimbolikus képében. Ezt az ábrázolást látjuk a kiállított lapon.

A budapesti kézirat a szimbolikus bolygóábrázolások rajzait és azok kísérőszövegeit tartalmazza, a tulajdonképpeni hadtudományi rész teljesen hiányzik. Kódexünket ezért sokáig a félrevezető *Liber de septem signis* névvel jelölték, és kizárólagosan csak a képi ábrázolásokkal foglalkoztak. A teljes munka 1414–1415 körül Dél-Németországban készült Zsigmond király, német-római császár számára, tőle került Mátyás király könyvtárába, így a hiteles korvinák közé sorolható.

Irod.: Csapodi Cs. The Corvinian Library, Nr. 379. – Csapodi Cs.: Az úgynevezett Liber de septem signis. Kyeser „Bellifortis”-ának budapesti töredékéről. MK 82 (1966), 217–236. – Mályusz E.: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. Bp. 1984. 43.

Magyar Tud. Akadémia Könyvtára, K 465.

K. K.

79. DANTE DIVINA COMMEDIÁJA JOHANNES DE
SERRAVALLE LATIN FORDÍTÁSÁBAN

Pergamen és papír, 210 + 268 levél, 290 × 210 mm.
– Gótikus kurzív írás, 15. század első fele. – 18. századi bőrkötés. – Kinyitva az 1. rektó oldalánál.

Johannes de Serravalle (Giovanni dei Bertoldi, 1350 körül–1445; minorita szerzetes, teológusdoktor, fermói, majd fanói püspök) részt vett a konstanzi zsinaton, és ott – több zsinati küldött biztatására – 1515–1516-ban latin prózára fordította Dante Divina Commediáját, „hogy azok is megérthessék és hozzájussanak, akik nem tudnak olvasni, így a németek, franciák, angolok, csehek, magyarok, szlávok, lengyelek, spanyolok, portugálok, kasztíliaiak és hasonlók”. A fordítás csaknem szó szerinti, olykor szórendi változások nélkül. Az egri kódex a szerző nyolc praepambulát és az Infernohoz írt kommentárjait is tartalmazza,

és ez az egyetlen olyan kézirat, mely Serravalle Zsigmond császárnak és magyar királynak szóló prológusát megőrizte számunkra. – A kódexet a 18. században Esterházy Károly egri püspök szerezte meg a bécsi Auersperg gróf könyvtárából.

Irod.: Schallaburg, Nr. 4., további irodalommal.

Eger, Főegyházmegyei Könyvtár, P. V. 1.

P. K.

80. KÁLYHACSEMPE

Kerámia. – Ásatási lelet a budai királyi palotából, 15. század eleje. – 24,5 × 14,5 × 5 cm.

Sárgásbarna ólomházas kályhacsempe Zsigmond király alakjával.

Budapesti Történeti Múzeum, Inv. 66.305.1.

I. M. K.

81. KÁLYHACSEMPE

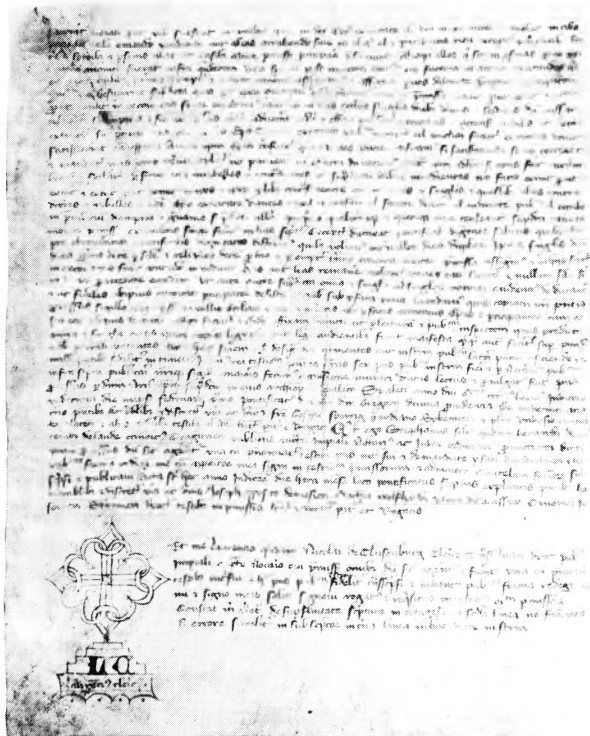
Kerámia. – Ásatási lelet a budai királyi palotából, 14. század vége–15. század eleje. – 22,5 × 22 × 12,3 cm.

Zöld ólomházas kályhacsempe Zsigmond király sárkányrendes címerével.

Budapesti Történeti Múzeum, Inv. 52.3291.

I. M. K.

82. BIBLIA

Pergamen, 370 levél, 390 × 285 mm. – A könyvdíszítés stílusa alapján Morvaországban vagy Észak-Magyarországon készült, 1395 körül, textúra, egy kéz írása, egy kissé későbbi kéz notulával írt gloszsaival. – Egykorú, fatáblákra húzott gótikus díznőbőr kötés. – Kinyitva a 16. verzó–17. rektó oldalnál. – *LV. tábla (17r)*.

Az ó- és újszövetségi könyveket Szent Jeromos két, előszónak szánt levele vezet be (*Ad Paulinum presbiterum* és *Ad Desiderium*). A kódexet számos figurális iniciálé díszíti, főleg a bibliai könyvek elején, de helyenként a festés nem készült el. Az 58. és a 94. lapon az iniciálékot utóbb kivágták. – Egy Erdélyben, Kolozsvári Lőrinc (*Laurentius de Clausenburg*) nevére kiállított, 1373-ból való oklevél a hátsó kötéstábla belső oldalán arra utal, hogy a kéziratot még a 14. században valószínűleg már Magyarországon kötötték be.

Irod.: F. *Unterkircher*, Inventar I. 37. – Gotische Buchmalerei im süddeutschen Raum. Bev.: K. *Holter*. Wien 1939. Nr. 53.

Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 1189.

O. M.

83. JOHANNES OCCAM: DIRECTORIUM IURIS

Pergamen, 352 levél, 340 × 250 mm. – Gótikus könyvírás (textualis), Temlinus Tamás kezétől, Esztergom, 1390 körül. – Egykorú, gótikus juhbőr kötés, feltehetőleg magyar munka. – Kinyitva a 79. verzó–80. rektó oldalnál.

89–245b). A kötetet számunkra különösen értékessé teszi, hogy Eghenvelder egy-egy mű végére latinul és németül adatokat rögzített önmagáról és Magyarország politikai viszonyairól (23–24, 46, 85b). Említi temesvári és budai útjait, Hunyadi János és Giskra viszályát és kibékülését, ír a pozsonyi borügyekről, V. László király bécsi és pozsonyi látogatásáról. E látogatás alkalmából énekelték a király köszöntésére a kinyitott oldalon a bejegyzések közt látható német nyelvű verset (*Carmen pro ingressu Regis Ladislai Wienne compositum*).

Irod.: R. Pribsch: Aus deutschen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Brüssel, Zeitschrift für deutsche Philologie, 1903, 364–369. – Bleyer J.: Magyar vonatkozású bejegyzések egy brüsszeli kódexben, Századok, 1904, 181–183.

Bruxelles, Bibliothèque Royale, Albert Ier, Ms. 8879–80.

Sz. N. L.

113. A PÁLOS RENDTARTOMÁNY PECSÉTJE, 1412.

Viasz, ovális 40 × 62 mm.

A pecséten legfelül gótikus fülkében Szűz Mária, karján a gyermek Jézussal, alattuk kettős fülke: a jobb oldaliban dicsfényel koszorúzott püspök (Szent Ágoston), a bal oldaliban dicsfényel a feje körül hosszú ruhás, baljában botot fogó, jobbra forduló szent (Remete Szent Pál). Alattuk karéjokkal díszített félkörív alatt jobbra forduló, térdeplő, kezét imára kulcsoló alak. Körirata: S(igillum) FR(atr)VM · S(an)CTI · PAVLI · PRIMI EREMITI · ORDINIS · S(an)C(t)I AGVSTI (= a Szent Ágoston rendű Remete Szent Pál-testvérek pecsétje). A Szent Ágoston hippói püspök (354–430) reguláját és Remete Szent Pál, az első remete (228–341) életmódját választó pálosok az egyetlen magyar alapítású rend; központjuk Budaszentlőrincen volt.

Irod.: Budapest története. Szerk.: Gerevich L. Bp. 1975², II. 77.

Magyar Országos Levéltár, Dl. 9912.

É. G.

114. PÁLOS MISSALE

Pergamen, 209 + 15 számozatlan levél, 364 × 240 mm. – Gótikus könyvirás két hasábra rendezve, magyar hangjegyzírás. Készült valamelyik magyar pálos kolostorban (Budaszentlőrinc?) a 15. század-

ban. – Egyszerű, szerényen stilizált kezdőbetűk. – Fatáblákra vont korabeli bőrkötés. – Kinyitva a számozatlan oldalaknál: [9. verzó–10. rektó].

A magyarországi eredetű pálos rend liturgiájában az esztergomi szokásokhoz igazodott, s azokat néhány esetben a sajátos rendi igényeknek megfelelően módosította. Zenei téren is Esztergomot követte. A pálos dallamok – igen csekély kivételtől eltekintve – azonos hangzásúak az esztergomiakkal, a rendi hangjegyzíró-művészek pedig Esztergom 14. század-eleji kalligrafikus magyar notációjából stilizáltak egy jellegzetes „pálos” kottairást. – A kinyitott oldalakon egyrészt gyakran használt liturgikus dallamok intonációi vannak feljegyezve – köztük pl. a Közép-Európában kedvelt *Kyrie „baxa”* – másrészt a mise kánonját indító ünnepélyes imák olvashatók, szerényen díszített kezdőbetűvel kiemelve.

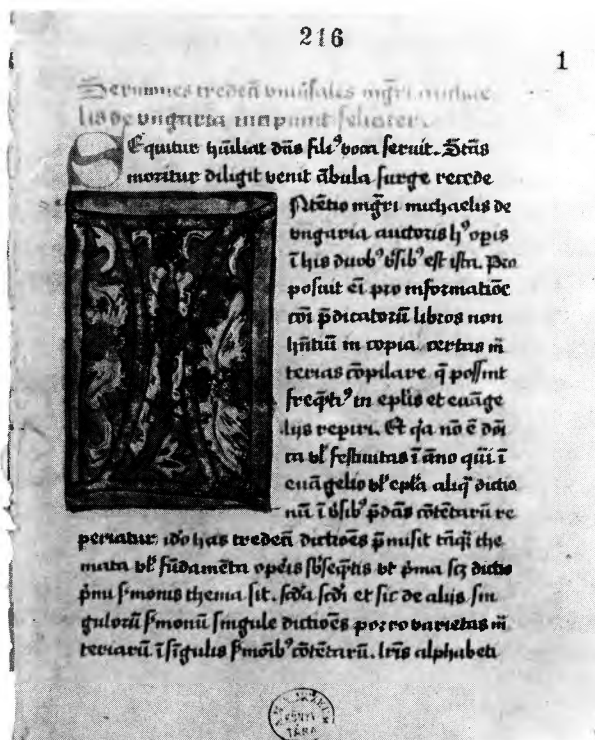
Irod.: Rómer F. F.: Könyvtári búvárlataim Altenburgban és Göttweigben, MK 1881, 99–116. – Dankó J.: Vetus Hymnarium Ecclesiasticum Hungariae. Bp. 1893. Nr. 51. (111. old.). – Kalauz, Nr. 53. – Szendrei 1981, 34–35.

Göttweig, Benediktinerstift, Cod. 234.

Sz. J.

115. MICHAEL DE HUNGARIA: SERMONES

Papír, 216 levél, 195 × 142 mm. – Gótikus kurzív írás, 15. század. – Eredeti vaknyomásos barna bőrkötés. – Kinyitva az 1. rektó oldalánál.

Michael de Hungaria életéről nincs semmilyen adatunk. Valószínűleg a 15. század első felében élt, és feltehetően Angliában működött. Nevét *Sermones tredecim universales* című szentbeszédgyűjteménye tartotta fenn. A szerző arra a tizenhárom szóra írta meg beszédeit, amelyek a vasárnapi és ünnepi evangélium- vagy episztola-részben a leggyakrabban fordulnak elő, így a beszédeket különféle ünnepeken, egy évben többször is felhasználhatták. Michael de Hungaria beszédei igen népszerűek voltak a 15. században. Praktikus értékük mellett annak is köszönhetően sikerüket, hogy a teológia tudomány szempontjából korszerűek és komoly színvonalúak voltak, és megformáltáguk tekintetében is igényes, szép alkotások.

Irod.: *Bartonek*, Nr. 336. – *Tarnai A.*: Michael de Hungaria, ItK, 1974, 657–669.

Országos Széchényi Könyvtár,
Cod. Lat. 336.

P. K.

116. JÓKAI-KÓDEX

Papír, 81 levél, 195 × 136 mm. – Erősen kurzív jellegű gótikus könyvirás 1440 tájáról. Egy kéz munkája. – Fatáblákon megfakult kobaltkék eredeti egész bőr kötés. – Kinyitva a 73. verzó–74. rektó oldalánál. – *LXVI. tábla (73v–74r)*.

A Jókai-kódex latinizmusoktól dőcögő nyelve, számtalan félreértése és íráshibája ellenére az egyik legbecsesebb nyelvemlékünk, ugyanis ez a legrégebbi kézzel írott magyar nyelvű könyv. Nyelve írásánál is korábbi. 1370 és 1400 között készült az a fordítás, melynek 1440 körüli másolata csonkán ránk maradt. Az ismeretlen ferences fordító Szent Ferencnek és társainak az életéről és csodáiról szóló népszerű legendakompilációkból és fráter Leónak, Ferenc hűségese társának az írsaiból összeállított *Speculum perfectionis*ből válogatott. – A kódex 1851-ben bukkant fel a nyitrai gimnáziumban, ahol a diák Ehrenfeld Adolf felfigyelt rá. Ettől kezdve élénk tudományos érdeklődés kíséri. Mivel Ehrenfeld örökösei Londonban árverésre bocsátották, s az ország csak nagy anyagi erőfeszítések árán tudta megszerezni, a Jókai centenáriumra hazakerült kódexet Jókairól nevezték el. A nem különösen igényes kivitelű kézirat a megszelídített gubbioi farkas történeténél van kinyitva.

Irod.: Jókai-kódex. (Hasonmás kiadás. Közzétette Szabó D.)
Codices Hungarici I. Bp. 1942. – Jókai-kódex, XIV–XV. szá-

zad. A nyelvemlék betűhű olvasata és latin megfelelője. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közzéteszi P. Balázs J. Bp. 1981.

Országos Széchényi Könyvtár, MNy. 67.

M. E.

117. TERTULLIANUS: APOLOGETICUS. VITÉZ JÁNOS KÓDEXE

Pergamen, 53 levél, 225 × 167 mm. – Gothico-antiqua írással 1455-ben Váradon másolta Briccius de Polanka. – Egykorú, vaknyomással díszített bőrkötés, restaurálva. – Kinyitva az 53. rektó oldalánál. – *LXVII. tábla (53r)*.

A kódex Tertullianus számos apologetikai írásainak egyikét, az *Apologeticus* címűt foglalja magában, és bejegyzése szerint a polankai Briccius presbyter másolta Vitéz János váradi püspök számára (*Ex Waradino per Briccium presbyterum de Polanka anno Domini 1455 domino Iohanni de Zredna Episcopo Sanctae Dioecesis Waradiensis*), aki emendálta, illetve lapszéli jegyzetekkel látta el. Fraknoi feltételezése szerint Johannes Beckensloer (Vitéz utóda az esztergomi érseki székből, majd salzburgi érsek) vitte magával Salzburgba. A salzburgi Szent Péterről elnevezett bencés kolostor 1846-ban vásárolta egy helybeli antikváriustól. – A kinyitott lapon a scriptor-bejegyzés látható.

Irod.: *Csapodi-Gárdonyi K.*: Die Bibliothek des Johannes Vitéz. Bp. 1984. Nr. 108. („*Studia Humanitatis*” 6.), bővebb irodalommal.

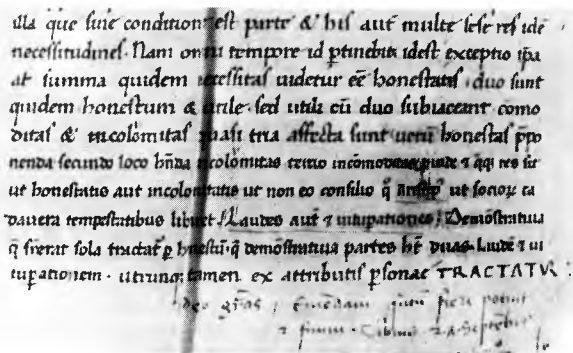
Salzburg, Benediktiner-Erzabtei St. Peter, A.
VII. 39.

P. K.

118. CAIUS MARIUS VICTORINUS: COMMENTARII IN CICERONIS LIBRUM DE INVENTIONE

Pergamen, 94 levél, 303 × 204 mm. – Humanista rotunda írással Magyarországon, valószínűleg Nagyváradon készült, 1462 előtt, egykorú díszítéssel. – Eredeti aranyozott, címeres corvina-bőrkötés, aranymetszéssel. – Kinyitva az 1. rektó oldalánál. – *LXVIII. tábla (1r)*.

A kódex a 4. századi neoplatonikus filozófusnak, Victorinusnak Cicero *De inventione* című retorikai művéhez írt kommentárjait tartalmazza. Utolsó lapján (94. verzó) a következő bejegyzés látható: *Emendavi quantum fieri potuit et finivi Cibinii 27.*

ban személyes kapcsolatban állt az olasz költővel, mint erről Tribrachushoz írt szép költeménye, valamint epigrammaváltásuk tanúskodik. – Vitéz halála után Ippolito d'Este esztergomi érsek, majd Johann Fabri bécsi püspök birtokában volt a kódex; Fabri halála után a bécsi egyetem Szent Miklós-kollégiumába került, ahol két magyar bölcsész-baccalaureus (*Lucas de Farnad, Georgius de Felpech*) jegyezte bele a nevét, később az Osztrák Nemzeti Könyvtár őrizte, mely az 1932. évi velenicei egyezmény után adta át a Széchényi Könyvtárnak. – A megviselt állapotú kódex 2. rektó oldalán a Vitéz érseknek szóló ajánlóvers látható. A jobb oldali keretdísz ágaskodó oroszlánjában Hoffmann E. Vitéz címerét ismerte fel; a lap alján három portrét látunk. A középső *Magyarország fényét*, Vitéz érseket ábrázolja (*lux Pannoniae* felirattal), a bal oldaliban a szerzőt, Tribrachust örökítette meg a művész (*auctor operis* felirattal), a jobb szélén levő ifjút (aki felirata szerint *Franciscus Vr.*) eddig még nem sikerült a kutatóknak azonosítaniuk.

Kiadta: *Ábel.*: *Analecta ad historiam renescentium in Hungaria litterarum spectantia. Adalékok ...* Bp. 1880. 178–200. – Irod.: *Bartoniék*, Nr. 416. – M. E. *Cosenza*: *Biographical and Bibliographical Dictionary of the Italian Humanists and of the World of Classical Scholarship in Italy, 1300–1800. Vol. 4.* Boston. 1962. 3469. – *Csapodi-Gárdonyi K.*: *Die Bibliothek des Johannes Vitéz.* Bp. 1984. Nr. 112. („*Studia Humanitatis*” 6.), bővebb irodalommal.

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 416.

P. K.

Septembris 1462° Jo., valószínűleg Vitéz Jánostól. A bejegyzésben szereplő Szeben helységnévből arra következettek, hogy Vitéz – akkor még váradi püspök – elkísérte Mátyást az erdélyi vajda ellen indított hadjáratára, s ahogy írja, „amennyire lehetett”, táborozás közben is tudományos munkát végzett. A Victorinus-kódex Mátyás könyvtárának az állományába tartozott (lehetséges, hogy ezt megelőzően Vitézé volt), majd *Doctor Antonius Buffa liber baro a monte liliorum, C. Alto et Haiden* birtokolta, akinek a címere is látható a kötetben. A Széchényi Könyvtár Emich Gusztávtól vásárolta.

Irod.: *Bartoniék*, Nr. 370. – *Csapodi-Gárdonyi K.*: *Die Bibliothek des Johannes Vitéz.* Bp. 1984. Nr. 116. („*Studia Humanitatis*” 6.), bővebb irodalommal.

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 370.

P. K.

119. TRIBRACHUS EKLOGÁI

VITÉZ JÁNOS ESZTERGOMI ÉRSEKNEK SZÓLÓ AJÁNLOKÖLTEMÉNNYEL

Pergamen, 28 levél, 195 × 134 mm. – Humanista antikva rotunda írás, Modena vagy Ferrara, 1465–1472 között; egykorú díszítése ugyanott készült, miniátora feltehetően (Hoffmann E.) Guglielmo Girardi köréhez tartozott. – 18. századi pergamen kötés. – Kinyitva a 2. rektó oldalnál. – *XX. tábla (2r)*.

Az ókorból ismert bukolikus (pásztori) költemény, Dante és Petrarca költészetében való újjászületése után, a 15. századi humanista irodalomban népszerű műfajjává vált. A modenai Gaspare de Trimbocchi (Trimbocchi; 1439–1493), aki humanista szokás szerint használta a Tribrachus latinizált névformát, Vergilius-utánzó hét eklogáját Borso d'Este ferrarai herceg számára írta, majd 1465 után Vitéz János esztergomi érseknek ajánlotta. Valószínű, hogy az ajánlás Janus Pannonius hatására vagy ösztönzésére keletkezett, aki még Itáliá-

120. TACITUS: ANNALIUM LIBRI – HISTORIARUM LIBRI

Pergamen, 132 levél, 360 × 260 mm. – Humanista könyvirás, díszítése Nápolyban készült, 1467 előtt. – Piros szattyanbőr kötésben, amely 1877-ben készült Konstantinápolyban. Eredetileg lila bársonykötésben. Színes, budai aranymetszéssel. – Kinyitva a 97. verző–98. rektó oldalnál, Vitéz bejegyzése fotómásolatban mellékelve.

A kódex a nagy római történetírónak, Tacitusnak két történeti művét tartalmazza. Két példányban is megvolt a Bibliotheca Corviniana-ban, az egyetemi könyvtári példány Vitéz János könyveivel került a királyi könyvtárba. – Fehér, indafonatos díszítése nápolyi munka. 1467-ben már Vitéz János esztergomi érsek tulajdonában volt. Vitéz gondosan végigolvasta a szöveget, és a margón piros tintával írt megjegyzésekkel, szövegkiemelésekkel látta el. A kötet végére beírta névjegyét és

az olvasás dátumát: *Jo. Ar. legi transcurrendo 1467 sed mansit inemendatus*. Felfigyelt arra, ha Tacitus *Pannonia*-t vagy a *Danubius*-t említette, és a marginon gondosan kiemelte. A kinyitott lapon a *Historiarum libri* egy részlete látható, Vitéz *Pannonia*-glosszájával.

Irod.: *Mezey*, Nr. 9. – *Csapodi Cs.*: The Corvinian Library, Nr. 621. – *Borzák I.*: Die Tacitus-Handschriften der Bibliotheca Corviniana. In: Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. I. 1962. 141–156. – *Csapodi-Gárdonyi K.*: Die Bibliothek des Johannes Vitéz. Bp. 1984. Nr. 105. („*Studia Humanitatis*” 6.)

Budapest, Egyetemi Könyvtár, Cod. Lat. 9.

F. A.

121. JANUS PANNONIUS GÖRÖG BIBLIÁJA

Pergamen, 365 levél, az elején 6, a végén pedig 8 levélnyi papírlappal kiegészítve a 15. sz. elején, 240 × 180 mm. – A 10–11. sz. fordulóján készült, görög „kisbetűs” könyvirással, valószínűleg Bizáncban. – Jelenlegi fehér disznóbőr kötése a 16. sz. első felében készült, görgetők és bélyegzők díszítik. – Kinyitva a 174. verzó–175. rektó oldalnál. – *LXIX. tábla (174v)*.

Az Egyetemi Könyvtár legrégebb kódexe, a 10–11. sz. fordulóján készült, valószínűleg Bizáncban. A négy evangéliumot tartalmazza görög nyelven, egykorú marginális apparátussal. Eredetileg a

négy evangélista egész oldalas, arany alapra festett képe díszítette, az idők folyamán azonban János portréja elveszett a kódexből. A megmaradt három kép nemcsak művészet-, hanem művelődéstörténeti szempontból is érdekes: az evangélistákat ugyanis Karoling-kori könyvmásoló szerzeteseként ábrázolja: írópult mellett ülve, kezükben pennával, illetve calamusszal, előttük pedig a könyvmásolás egyéb kellékei: a dörzskő, a körző, a toll megfaragásához szükséges kések. A kinyitott díszlapon Lukács evangélista látható, amint egy papirusztekercsről – mint másolási mintapéldányról – újramásolja, pergamenre átírja a szöveget. Ez a Karoling-kori írásreform és az azzal együttjáró szövegjavítás közel egykorú ábrázolása! – A kódex a 15. században került Magyarországra, valószínűleg Itáliából. Az utolsó papírlapon a következő, görög betűkkel, de latin nyelven írt szöveg olvasható: „János pécsi püspöknek Garázda Péter”. Későbbi tulajdonosai nem ismeretesek, valószínűleg az abolíciókor vagy a 19. sz. elején került az Egyetemi Könyvtárba.

Irod.: *Kubinyi*, M. 63–66. – Kiadás: *Márkfi S.*: Codex Graecus Quatuor Evangeliorum e Bibliotheca Universitatis Pestinensis ... Pestini, 1860. – *Csapodi Cs.*: Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára. In: Janus Pannonius, 189–208.

Budapest, Egyetemi Könyvtár, Cod. Graec. 1.

F. A.

122. JANUS PANNONIUS KÖLTEMÉNYEI

Pergamen, 79 levél, 181 × 126 mm. – Humanista könyvirással készült valószínűleg Észak-Itáliában a 15. században; díszítése egykorú. – 18–19. századi kötés. – Kinyitva az 1. rektó oldalnál.

A kódex Janus Pannonius költeményeit (a Guarino-panegyricus prologusát, a Giacomo Antonio Marcellóra írt dicsőítő költeményt, 14 elégiáját), valamint Battista Guarinónak, Janus ferrarai mestere fiának leveleit tartalmazza. Létrejöttének helyéről, scriptoráról nincs adatunk; Kardos Tibor úgy gondolta, hogy Battista Guarino másolta. A kódexet 1892-ben gróf Apponyi Lajos ajándékozta a Nemzeti Múzeum könyvtárának.

Irod.: *Bartonek*, Nr. 357. – *Kardos T.*: Janus Pannonius reneszánszkori értékelése és költői metódusa. Melléklet Janus Pannonius költeményei 1569. bécsi kiadásának facsimile kiadásához (Bp. 1972). 5., 11. j. – *Csapodi Cs.*: A Janus Pannonius-szöveg hagyomány. Bp. 1981. 9. (Humanizmus és reformáció, 10.)

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 357.

P. K.

seiből kibontakozik előttünk egy 15. századi fizetett, világi könyvmásoló személye.

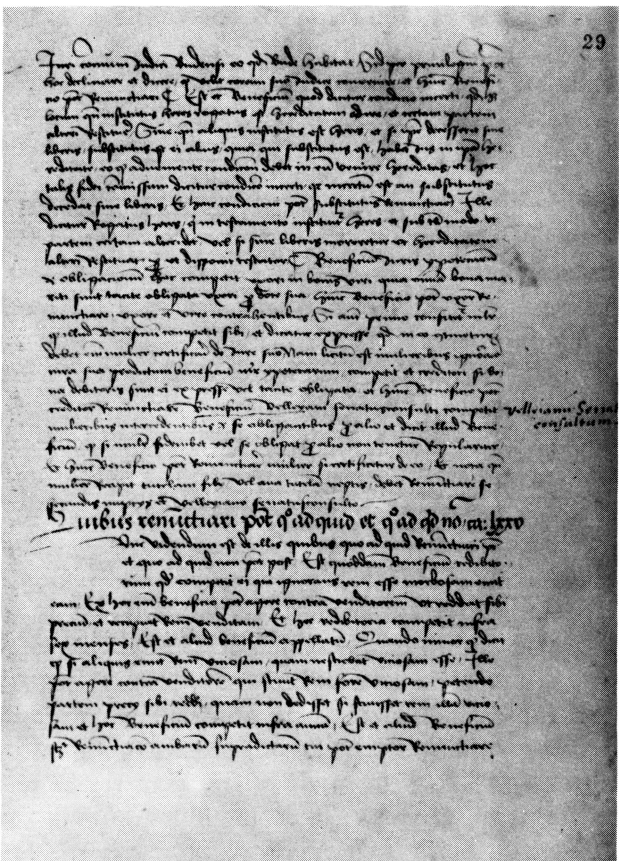
Irod.: Mezey, Nr. 71. – Csontos J.: Magyarországi könyvmásolók, MK 1879, 302.

Budapest, Egyetemi Könyvtár, Cod. Lat. 71.

F. A.

151. [RAYMUNDUS DE NOVA CIVITATE]:
SUMMULA LEGUM BREVIS ET UTILIS

Papír, 61 levél, 369 × 207 mm. – Gótikus kurzív írás, Buda [?], 1489. – 18. század vége körüli kötés. – Kinyitva a 28. verzó–29. rektó oldalnál.

A Raymundus de Nova Civitate-nak tulajdonított háromrészes kis jogi összegzés, mely a 14. században keletkezett, igen népszerű kézikönyv volt a középkor végén Kelet-Közép-Európában. Kódexünket 1489-ben Ebendorffer Miklós és fiai számára másolták. A tulajdonos 1483-ban budai esküdt volt, fiairól, Mátyásról és Miklósról annyit tudunk, hogy 1488-ban a bécsi egyetemre iratkoztak be. A könyvet valószínűleg Budán másolták, és magyar jogi példákkal egészítették ki. A kinyitott lapon a diákok bírósági kiváltságairól írva a kódex scriptora Bologna neve helyett Budát tette meg

példának. A kódex sokáig lappangott, 1903-ban a Gyurikovics-hagyatékkal vásárolta meg a Széchényi Könyvtár.

Irod.: Bartoniek, Nr. 365. – Bónis Gy.: Középkori jogunk elemei. Római jog. Kánonjog. Szokásjog. Bp. 1972. 41., 247–248., 284.

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 365.

P. K.

152. SZABÁCS VIADALA

Papír, 1 levél, 300 × 220 mm. – Gótikus kurzív írás, 1476. – 20. századi bőrgerinces papírtéka. – Bemutatva a levél rektója. – XXVI. tábla

Mátyás király egyik dicső haditettéről, a Száva partján épült Szabács várának 1476-i bevételéről szól legkorábbi eredetiben fennmaradt historiás énekünk. E 150 sor egy nagyobb költemény töredéke, melyben a versszerző saját élményei alapján számol be az ostromról. Több olyan adattal is szolgál, melynek hitelessége oklevelekkel bizonyítható. – Valószínűleg a szerző által készített tisztázatot fedezte fel 1871-ben Véghely Dezső Csicsery Antal levéltárában az Ung megyei Csicseren. Többen a tulajdonos, illetve a felfedező által készített hamisítványnak tartották, míg Imre Samu alapos monográfiájában a kételyeket végleg el nem oszlatta.

Irod.: Imre S.: A Szabács Viadala. Bp. 1958.

Országos Széchényi Könyvtár, MNy. 2.

M. E.

153. SOPRONI VIRÁGÉNEK

Pergamen könyvborító, 260 × 200 mm. – Gótikus kurzív írás, Sopron, 1490 körül.

A magyar nyelvű szerelmi líra első fennmaradt emléke egy kétsoros virágének. Mai átírásban:

*Virág tudjad, tőled el kell mennem
És te íretted kell gyászba öltözmem.*

Az irodalomból hivatalosan kirekesztett, de a szóbeliségben virágzó műfaj jellegéről ez az egyetlen strófából álló, esetlegesen megőrkített versecske is sokat elárul. Egyszerű eszközök, és mégis érett költőiség jellemzik. – A virágéneket a humanista ízlésű Gugelweit János városi jegyző írta le saját örömeire, aki az 1490-es évek elejétől viselte tisztességét 1495-ben bekövetkezett haláláig. A lejegyzés tehát ekkorra datálható.

Irod.: Házi J.: A soproni virágének. MNy 25 (1929), 88–91. – Mollay K.: Gugelweit János, a Soproni virágének lejegyzője. Soproni Szemle 3 (1939), 78–80.

Sopron, Győr-Sopron megyei 2. Levéltár, 2989. sz. városi könyve.

M. E.

154. SURIANO-KÓDEX – ALEXANDRIAI SZENT CIRILL, NAGY SZENT VAZUL ÉS MÁSONK MŰVEINEK MÁSZOLATA A CORVINA KÖNYVTÁRBÓL

Papír, 241 (+ 1) levél, 291 × 212 mm. – Humanista kurzív írás, Antonio Suriano, Ludovico Marescalco és két másik kéz írásával, 1513–1514-ben Budán készült, egykorú díszítéssel. Antonio Suriano címere az 1. rektó levélen. – Eredeti, fatáblákra húzott vaknyomásos barna bőrkötés. – Kinyitva a 7. rektó oldalánál.

A kódex első tulajdonosa és nagy részének scriptorra, doktor Antonio Suriano 1512–1516 között Veleence követe volt Budán II. Ulászló királynál. Valószínűleg az ő kíséretéhez tartozott a bolognai Ludovico Marescalco, a kódex másik másolója. A kódex elsőként Alexandriai Szent Cirill *Thesaurus de sancta et consubstantiali trinitate* című művét tartalmazza, Georgius Trapezuntius latin fordításában és Alfonso aragóniai királynak írt előszávvával. A második mű Nagy Szent Vazul *Contra Eunomium*-ja, szintén Trapezuntius fordításában. A másolat két korvináról készült, melyeknek az eredeti példánya is ránk maradt. Egyikük Bessarion kardinális IV. Jenő pápához írt ajánlólevelét és Trapezuntius Bessarionhoz szóló levelét tartalmazza, a másik pedig Trapezuntius Vitéz esztergomi érsekhez írt ajánlását őrizte meg. Mindhárom levél szerepel Suriano könyvében, melybe a tulajdonos, összeolvasás után, beírta a két alapul vett korvinától való eltéréseket is. A kódexben még további három mű olvasható: Nagy Szent Vazul *Contra Eunomium ad Amphylodium de spiritu sancto*-ja, Aegyptus Alexandrinusnak tulajdonított kisebb munkák, és a pseudo-augustinusi *De spiritu et anima* 33 fejezete. – A kódex a 16–17. században az ageni (Franciaország) jezsuiták birtokában volt. Emich Gusztáv, aki eladta a Nemzeti Múzeum könyvtárának, Philipps angol könyvgyűjtő (1843–1911) kollekciónjában bukkant rá.

Irod.: Bartoniék, Nr. 371. – Fraknói V.: A Korvina-könyvtárban másolt kéziratok Emich Gusztáv gyűjteményében, MK 1901, 337–348. – Csapodi Cs.: The Corvinian Library, Nr. 218.

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 371.

P. K.

155. II. ULÁSZLÓ KIRÁLY DEKRÉTUMAI

Papír, 39 levél, 313 × 208 mm (1–34. levél), illetve 302 × 220 mm (35–39. levél). – Humanista kurzív könyvirással Budán 1513-ban másolta Nyárády János (1–34. levél), az utolsó öt levél más kéz írásával. – 18. századi bőrkötés. – Kinyitva a 34. verzó oldalánál. – LXXVII. tábla (111r).

A kódex 1–34. levelének scriptorra, Nyárády János *litteratus* 1513 áprilisában végzett munkájával. II. Ulászló király 1492., 1495., 1498., 1500., 1504. évi dekrétumait másolta le, az utolsó levél verzójára pedig néhány szó szinonimáját és egyes latin szavak értelmezését jegyezte fel. A további öt levélen a Habsburg-örökösödésre vonatkozó dokumentu-

mok (III. Frigyes magyar királlyá választása, 1459; I. Miksa és II. Ulászló pozsonyi örökösödési szerződésére vonatkozó elismervények stb.) olvashatók. A magyar jogtörténet szempontjából nagy jelentőségű kódex Jankovich Miklós könyvtárából került az Országos Széchényi Könyvtárba. – A kinyitott lapon a scriptorra vonatkozó adatok olvashatók.

Irod.: Bartoniék, Nr. 322., a kiadások feltüntetésével.

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 322.

P. K.

Papír, 225 levél, 297 × 215 mm. – Gótikus kurzív írás, Buda, 1525. – Egykorú barna bőrkötés. – Kinyitva a 111. rektó oldalnál. – LXXVII. tábla (111r).

Kódexünk 1525. január 12-től július 6-ig, Thurzó Elek kincstárnok idején II. Lajos király udvarának kiadásait, valamint az országos kiadásokat tartalmazza. Az írásképből úgy tűnik, hogy egykorú másolat. A kincstár jövedelmeit a legváltozatosabb célokra és a legkülönbözőbb személyek kéréseire és megbízataisaira fordították, ezért a számadáskönyv az udvar életére és az ország egészére vonatkozóan igen fontos történeti forrás. Rendszeresen jegyezték benne azt is, hogy milyen értékben vásároltak a királyi levelezés és oklevélírás számára papírt, pecsétviaszt stb., és mennyi juttatást kaptak a király írnokai. – A kódex a kamarai levéltárból került a Széchényi Könyvtár birtokába. – A kinyitott lapon a negyedik tétel (április 12-i bejegyzés) arról szól, hogy a kincstár 5 forintot adott ki egy aranybetűkkel nyomott könyv megvásárlására, melyet a kincstárnok Lezecky János által küldött el a királynak.

Kiadása: II. Lajos király számadási könyve, 1525. január 12. – július 16. Közli *Fraknoi V. Magyar Történelmi Tár*, XXII (1877), 45–236. – Irod.: *Bartoniék*, Nr. 394.

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 394.

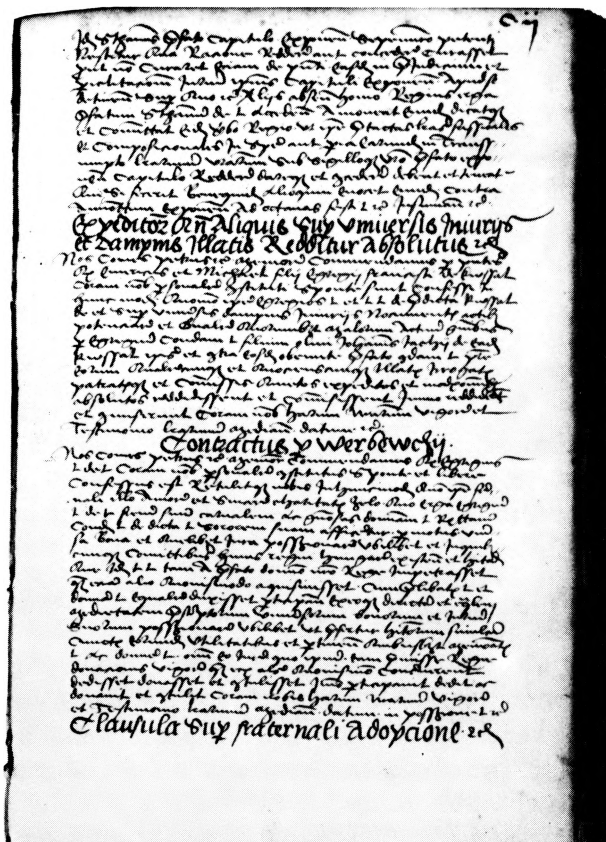
P. K.

157. FORMULÁSKÖNYV WERBŐCZY ISTVÁN HIVATALI MŰKÖDÉSE KÖRÉBŐL

Papír, 40 + 296 levél, 215 × 150 mm. – Humanista kurzíva, 1514 körül, több kéz írásával. – 1976-ból származó bőrkötésben. – Kinyitva a 102. rektó oldalnál.

A gyakorlati céllal készült kötet formulái elsősorban Szentgyörgyi Péter országbíró és vajda, valamint Szapolyai János vajda okleveleiből valók az 1505–1511 és 1512–1514 közti időszakokból. Werbőczy István mindkettőjüknek szolgálatában állott ítélmesterként, a formuláskönyv létrejötté az ő hivatali működéséhez köthető. Saját kezű írása azonban nem szerepel a kötetben. Több oklevél vonatkozik rá, illetve rokonságára. A kötet a 16. században Gosztonyi István Ferenctől került Subich Ferenchez. – A kinyitott helyen egy Werbőczy által szerkesztett formulát láthatunk (*Contractus per Verbeuchy*), mely szerint egy bizonyos sze-

150

mély a királytól kapott és másként szerzett vagyónából felerészben fivérét és nővérét részesíti.

Irod.: Eckhart F.: *Formulás könyv Werbőczy István hivatali működése köréből*. In: *Emlékkönyv Dr. Viski Illés József ... tanári működésének negyvenedik évfordulójára*. Szerk. Eckhart F. és Degré A. Bp. 1942. 151–160.

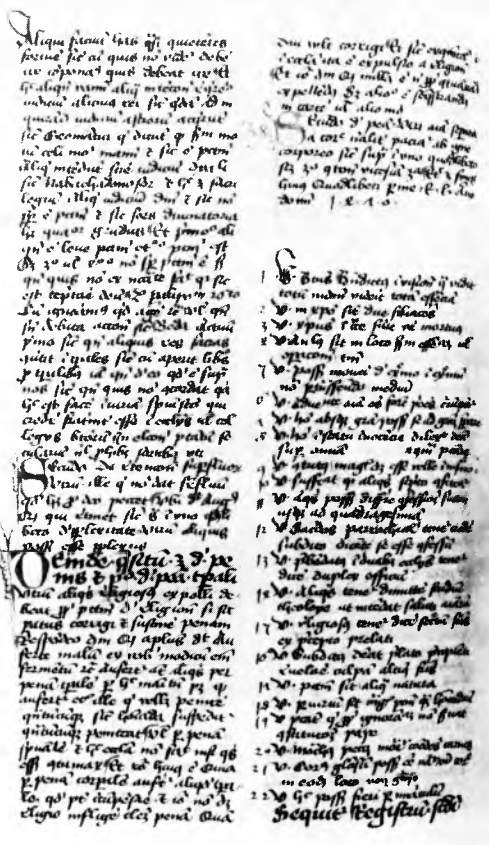
Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Ms. II. 521.

Sz. N. L.

158. FELIX PETANCIUS: A TÖRÖK CSÁSZÁROK GENEALÓGIÁJA

Pergamentekercs, 395 × 2570 mm. – Humanista antikva, kurzív elemekkel; díszítése valószínűleg Budán készült 1502–1512 között. – Kötetlen. – XXXI. tábla.

Felix Petancius (szül. Raguza 1455., megh. 1522 előtt) Zeng (Senj) város kancellárjának nevezte magát, és művét II. Ulászló királynak ajánlotta. Ulászló diplomatájaként fordult meg Törökországban is. Egy másik műve az oszmán birodalom történetével foglalkozik (kézirata a nürnbergi városi könyvtárban), harmadik munkája egy törökellenes nagy európai hadjárat tervét adja elő. Ezt Johannes Cuspinianus bécsi humanista adta ki nyomtatásban 1522-ben. A kérdés ma sincs el-

ditionis humanae-ja. A kódex későbbi sorsát nem ismerjük. Az Egyetemi Könyvtárba az abolíciókor került valamelyik szerzetesrend könyvtárából.

Irod.: *Mezey*, Nr. 75.

Budapest, Egyetemi Könyvtár, Cod. Lat. 75.

F. A.

170. SZENTBESZÉDGYŰJTEMÉNY PRIVIGYEI JÁNOS BESZTERCEBÁNYAI KÓDEXMÁSOLÓ LEVELÉVEL

Papír, 487 levél (a végéről több levél kiszakítva), 317 × 212 mm. – Gótikus kurzív írás, 1477 előtt. – Eredeti fatáblára húzott, fémveretekkel ellátott, vaknyomásos barna bőrkötés, 1966-ban restaurálva. – Kinyitva: hátsó kötéstáblánál. – *LXXXI. tábla (hátsó kötéstábla belseje).*

A *Novus thesaurus sermonum dominicalium* incipitű kódexben az egyházi év vasárnapjaira írt prédikációk olvashatók. Keletkezésének helyéről nincs adatunk, csak azt tudjuk, hogy 1477-ben Besztercebányán volt. A kinyitott helyen, a hátsó kötéstábla belső felén egy 1477-ben Besztercebányán kelt levél olvasható, mely egy más forrásból nem ismert magyarországi könyvmásolóról őriz adatokat. A levél írója, Privigyei János arra kéri a címzettet, egy bizonyos Prisco atyát, hogy küldjön

neki papírt Aegidius Romanus (†1316) műveinek lemásolása céljából. – A kódexet 1815-ben Besztercebánya városi szenátusa ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

Irod.: *Bartoniek*, Nr. 268. – *Sopko*, II., Nr. 231. – *Csontos* J.: Adalék a magyarországi XIV–XV-ik századi könyvmásolók és betűfestők történetéhez. 2. közlemény, MK 1879, 145–146. – *Mályusz*, Egyházi társadalom, 326.

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 268.

P. K.

171. KÖNYVKAPOCS FELE

Bronz öntvény. – 15. század. – Mérete: 3,8 × 3 cm.

A kapocs egyik felét két szög erősíti az alsó lemezhez. A csatnak csak a füle maradt meg, mögötte három mélyített mezőben rozetták helyezkednek el. A csat testén közepén áttört díszes nyílvevő, felette és alatta csipkézett szegély. – Közlésre eddig nem került.

Magyar Nemzeti Múzeum, Középkori Osztály, ltsz.: 1879.59.

K. J.

172. KÖNYVSAROKVERET

Aranyozott ezüst. – 16. század. – Mérete: 2,5 × 2,5 cm.

Kötéstábla öntött, négyszögletes sarokvédő díszét képezte. A sarok mentén sima szegély, benne csigás díszítéssel keretelt angyalfej. Alul szeglyuk a felerősítésre. – Közlésre eddig nem került.

Magyar Nemzeti Múzeum, Középkori Osztály, ltsz.: 61.120.C.

K. J.

173. FESTÉKESZEGÉLY-TÖREDÉKEK

Kerámia. – Ásatási leletek a budai királyi palotából, 15. század második fele. – Méretek: a) 4,5 × 3,8 cm, b) 3,1 × 4,1 cm, c) 4,5 × 4 cm, d) 5,2 × 5,6 cm.

Kis öblös cserépedénykéek fenéktöredékei kékesfehér festékrögökkel, zöld porfestékekkel, kék porfestékekkel, vörös festéknyomokkal.

Budapesti Történeti Múzeum, Inv. a) 51. 53., b) 52. 281., c) 51. 2135., d) 52. 804.

I. M. K.

Irod.: Cat. codicum, 113–115. – Nyelveléktár XV. köt. 169–292. – *Katona L.*: Túlvilági látomások kódexeinkben, Akad. Ért. 1907, 500–507.

Budapest, Egyetemi Könyvtár, Cod. Hung. 1.

F. A.

197. BENCÉS MONOSTOROK LETÁRA, 1508.

Papírfüzet, 220 × 330 mm. – 6 levél (6 oldal beírva + 1 oldalon hátlapi feljegyzés). – Kinyitva az 1. verzó–2. rektó oldalánál. – *XCVI. tábla (2r)*.

A magyarországi bencés monostorok megreformálása céljából Miklós bátai és Thurzó Gergely zalavári apátok 1508. március 15-től május 1-ig végiglátogattak Magyarország nyugati és északi felén 17 bencés monostort, s feljegyezték azok személyi és vagyoni ellátottságát. – A bakonybéli monostorban 16 könyvet találtak. Közülük kettő nyomtatott krónika volt. Egy evangéliumos könyvről feljegyezték, hogy a hagyomány szerint Szent István nejének, Gizella királynénak tulajdonában volt, s találtak benne másolva két, a monostor jogait érintő kiváltságlevelet is.

Irod.: PRT, III. 553., IX. 215. – *Csánki D.*: Magyarországi bencések egy bibliographiai becsü inventariuma, 1508-ból, MK 6 (1881), 289–299. – *Érszegi G.*: Zum Alltagsleben und Sachkultur ungarischer Benediktinerklöster des Spätmittelalters. Klösterliche Sachkultur des Spätmittelalters, Wien 1980, 195–215.

Magyar Országos Levéltár, Dl. 21890/2.

É. G.

198. A PANNONHALMI BENCÉS APÁTSÁG EVANGELISTARIUMA ÉS BENEDICTIONALÉJA

Pergamen, 60 levél, 320 × 220 mm. – Gótikus könyvrésszel Pannonhalmán 1511–1516 között készült, egy ismeretlen scriptor és Losonci Forgách Pál másolta; díszítése egykorú. – 18. századi aranyomással díszített barna bőrkötés. – Kinyitva az 1. rektó oldalánál. – *XCVII. tábla (1r)*.

A kódex első része (1–24. levél), mely az egyházi évre és a szentek ünnepeire szánt evangéliumokat tartalmazza, Tolnai Máté főapátnak, a magyarországi bencés reform megvalósítójának az idejében és megrendelésére készült, gazdagon díszítve lapszéli ornamentálisokkal és Jézus életét bemutató iniciálékkal. Eklektikus izlésű miniátora külföldön tanult; miniatúráiban többek között Dürer Kis Passiójának, a Bázeli Imakönyvnek a metszeteit, továbbá Schongauer egyik metszetét vette mintául, és lapszéli díszítéseiben különféle stílusokat,

stílusmotívumokat kevert egybe, önálló, egyéni módon. A kódex második része a szentmiséken mondott áldások gyűjteménye. Naiv modorú díszítése valószínűleg pannonhalmi magyar miniátor munkája. A kódex a bencés rend feloszlatakor, 1786-ban került az Egyetemi Könyvtárba. A kinyitott lapon az iniciáléban Jézus születésének jelenete, alul középen címerpajzs, melyen két kéz koronát tart, ettől balra Szent Máté (Tolnai védősztentje), jobbra pedig Szent Márton (a pannonhalmi egyház védősztentje) látható.

Irod.: *Mezey*, Nr. 113. – *Radó*, Nr. 54. – *Berkovits*, 75–76. l., XXXVIII. t. – *Schallaburg*, Nr. 598.

Budapest, Egyetemi Könyvtár, Cod. Lat. 113.

P. K.

199. KÉZMOSÓTÁL

Sárgaréz. – 16. század. – Átmérője: 23 cm.

A kör alakú tál kihajló peremében beütött levélminta halad körbe. Belsejében domborítva Angyali üdvözlés jelenete: jobbra térdelő angyal, kezében hosszú szárú kereszt, középen széles edényben virágok, felette Máriára sugarakat bocsátó Szentlélek-galamb, balra Mária térdeplőn ábrázolt hosszú ruhás alakja. – Közlésre eddig nem került.

Magyar Nemzeti Múzeum, Középkori Osztály, ltsz.: 60. 317. C.

K. J.

200. ANDREAS PANNONIUS: SUPER CANTICA CANTICORUM SALOMONIS EXPOSITIO

Pergamen, 115 levél, 282 × 214 mm. – Humanista kurzív könyvrésszel a ferrarai kartauzi kolostorban készült, a másolást 1506. március 16-án fejezte be egy bizonyos frater Augustinus. – 18. századi, aranyomással díszített barna bőrkötés. – Kinyitva az 5. rektó oldalánál.

Andreas Pannonius (1420 körül–1505 után) ifjúkorában Hunyadi János katonája volt, és Vitéz Jánostól kapott ösztönzést humanista műveltsége elsajátítására. 1445-ben Velencében lépett be a kartauzi rendbe, később a ferrarai kartauzi kolostorban élt, ahol vikáriusi tisztséget töltött be. 1467-ben Mátyás királynak ajánlotta a királyok erényeiről írt könyvét. Az Énekek Énekek-kommentárok rendkívül gazdag irodalmában is jelentősek az ő magyarázatai, mivel – a megszokott értelmezésektől eltérő módon – Salamon és jegye-

se szerelmét Krisztus és Szűz Mária misztikus egyesüléseként tárgyalja. A szerző munkájában számos Énekek Éneke-kommentárt idéz vagy kritikával ismertet, és egyéb teológiai forrásokból is bőven merít. Kódexünkben a lapszélékre glossza alakjában másolták be a Nagy Szent Gergelynek tulajdonított Énekek Éneke-kommentárokat, valamint Clairveux-i Szent Bernát magyarázatait. – A kódex Ferrarából a calabriai Szent Istvánról és Szent Brúnóról elnevezett kartauzi monostorba, majd a Capialdi család birtokába került, és 1938-ban ajándékozták a Nemzeti Múzeum könyvtárának. – A kinyitott lapon az iniciáléban valószínűleg Andreas Pannonius arcképe látható.

Irod.: *Bartoniék*, Nr. 443. – *Huszt J.*: *Andreae Pannonii Expositio super Cantica Canticorum*, MK LXIII (1939), 97–104. – *Horváth J.*, ifi.: *Andreas Pannonius Cantica Canticorumjának forrásai*, EPhK 1942, 257–287. – *Schallaburg*, Nr. 69.

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 443.

P. K.

201. JODOCUS CLICHTOVEUS TUDOMÁNYOS FEJTEGETÉSEI GOSZTONYI JÁNOS GYÓRI PÜSPÖK SZÁMÁRA

Papír, 18 levél, 212 × 147 mm. – Gótikus kurzív írás, Párizs (?), 1517. – 19. századi papírkötés. – Nyitva a 2. rektó oldalánál. – *XCVIII. tábla (2r)*.

Gosztonyi János (†1527; gyóri, majd erdélyi püspök) 1513–1514-ben a párizsi egyetemen tanult, és ott barátságot kötött filozófiatanárával, Jodocus Clichtoveusszal, a híres flamand származású teológussal, akivel Magyarországra való visszatérése után is állandó kapcsolatban maradt. Clichtoveus az ő kérésére írta liturgiai szövegekhez szóló közérthető magyarázatait (*Elucidatorium ecclesiasticum*, 1516), valamint II. Lajos magyar királynak ajánlott művét (*De regis opusculum*, 1519). Fenti kódexünk Clichtoveus Gosztonyinak írt munkáját tartalmazza. Gosztonyi Párizsból való hazatérése után 102 kérdéssel fordult hajdani tanárához, aki a kérdéseket tematikailag csoportosította és írásban válaszolta meg. A kinyitott lapon a szerző Gosztonyinak írt ajánlása olvasható. – A kódex 1895-ben az Országos Levéltárból került a Nemzeti Múzeum Könyvtárába.

Irod.: *Bartoniék*, Nr. 348. – *Eckhardt S.*: *Magyar humanisták Párizsban*. Minerva 1929. – *Gábel A.*: *Gosztonyi püspök és párizsi mestere*. EPhK 60 (1936), 15–29.

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 348.

P. K.

202. A MAGYAR PÁLOS KOLOSTOROK INVENTÁRIUMA

Papír, 128 levél, 335 × 285 mm. – Kurzív folyóírás az 1520–1522-es évekből. Scriptor: Gyöngyösi Gergely (?). – Kötése eredeti, egyszerű zöld pergamen. – Kinyitva a 82. verzó–83. rektó oldalánál. – *XCIX. tábla (82v)*.

Az ún. „Zöld kódex”, amely a magyarországi középkori pálos kolostorok inventáriumát tartalmazza, Gyöngyösi Gergely Vitae fratrum-ával együtt a Mohács előtti pálos rendtörténet legfontosabb forrása. Hetven kolostor időrendbe szedett adománylevelét sorolja fel, és rövid kivonatát is adja. A kódex másik része a pálosoknak nyújtott pápai és királyi bullákat gyűjti össze, s végül a kartauzi privilégiumokkal fejeződik be a kötet. – A kódex 1883-ban még a keszthelyi Festetics-könyvtárban volt, innen került az Egyetemi Könyvtár gyűjteményébe. A kinyitott lapon a pálos inventárium *Sancta Crux*-ra (Pilisszentkeresztre) vonatkozó részlete látható.

Irod.: *Mezey*, Nr. 115. – *Magyarországi pálosok régi inventáriuma*, MK 1883. 221–224.

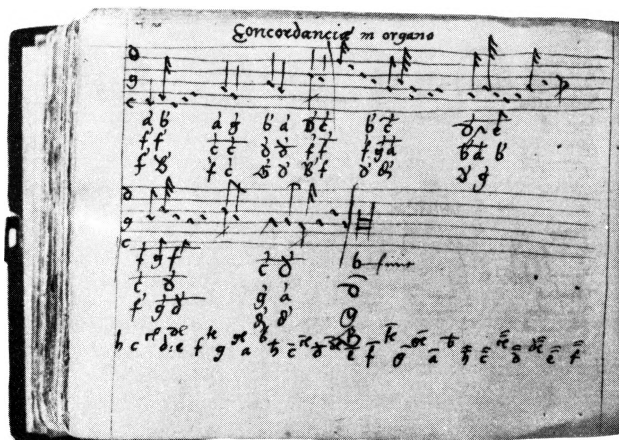
Budapest, Egyetemi Könyvtár, Cod. Lat. 115.

F. A.

203. OBSZERVÁNS FERENCES FORMULÁRIUM

Papír, 236 levél, 115 × 147 mm (haránt). – Gótikus kurzív írással a budai obszerváns ferences konventben 1515–1525 között készült. – Az eredeti fatáblák és rézcsat-maradványok felhasználásával készült bőrkötés (1958). – Kinyitva a 234. verzó oldalánál.

A kódex, melybe a magyarországi obszerváns ferences szerzetesek (ún. „cseri barátok”) oklevél- és iratmintáit másolták, a ferencesek későközépkori

történetére nézve fontos kútfőt jelent. 245 szöveg-egységet tartalmaz, ezek közül 183 szöveg-egység a magyarországi obszerváns ferencesek működésének az emléke. A datált, ill. datálható másolatok Pécsváradi Gábor és Dézsi Balázs helytartóságainak (1509–1517) idejéből valók. Túlnyomó részüket egy kéz, valószínűleg Dézsi jegyzője másolta, és ezen kívül még további hét kézírás különíthető el a kódexben. – A kézirat a 17–18. század fordulóján még a ferencesek birtokában volt; két utolsó levelén kassai bejegyzés olvasható. Az Országos Széchényi Könyvtár 1934-ben vásárolta Langer antikváriustól. – A kinyitott lapon az eddig ismert legelső magyarországi orgonamű látható, német tabulatúráirással lejegyezve.

Irod.: *Bartoniek*, Nr. 432. – Szücs J.: A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. Egy kódex tanúsága, *Levéltári Közlemények* XLIII (1972), 213–263. – *Uő.*: Ferences ellenzéki áramlat a magyar parasztháború és reformáció hátterében, *ItK LXXVIII* (1974), 409–436. – *Szigeti K.*: A középkori orgona. Különös tekintettel a magyarországi emlékekre, *Magyar Zene*, 1974, 186–201. – *Pécsváradi G.*: Jeruzsálemi utazás. Ford., bev., jegyz. *Holl B. Bp.*, 1983, 7–13.

Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 432.

P. K.

204. SZ. ÁGOSTON REGULÁJÁHOZ ÍRT MAGYARÁZAT – SZOMBATHELYI TAMÁS „BUZDÍTÁSAI”

Papír, 137 levél, 210 × 134 mm. – Kurzív folyóírás, egy könyvmásoló kezétől, 1525 után. – 19. századi barna papírkötésben. – Kinyitva a 109. verző–110. rektó oldalnál. – *C. tábla (110r)*.

A kódex két részből áll: első fele Szent Ágoston reguláját tartalmazza Hugo a Sancto Victore magyarázataival, a másik pedig Szombathelyi Tamás, magyar pálos szerzetes „buzdításait”. Szent Ágoston reguláját a középkorban huszonnyolc rend követte. A 16. sz. elején szükségessé vált, hogy a fiatalabb rendtagoknak, a noviciusoknak a regulát anyanyelvükön is magyarázzák. A magyar nyelvű értelmezést beírták a latin megfelelő fölé, s ezek a glosszák szoros kapcsolatot mutatnak Gyöngyösi Gergely *Annotationes*-ének 1537-ben kiadott szövegével. A kódex művelődés- és egyháztörténetileg érdekesebb része Szombathelyi Tamás, magyar pálos műve, az *Exhortationes*. Gyöngyösi Gergely *Vitae fratrum*a szerint Szombathelyi ketszer volt a rend *prior generalisa*: 1476–1480 és 1484–1488 között. A kódexben öt exhortációját

találjuk, amelyek hű tükörképet nyújtanak a rend belső állapotáról. A kinyitott lapon az alázatosságról szóló „buzdítás” bevezetője és kezdete látható.

Irod.: *Mezey*, Nr. 114. – *Mályusz E.*: A pálosrend a középkor végén, *Egyháztörténet* 1945, 1–53. – *Tarnai A.*: „A magyar nyelvet írni kezdik.” Bp. 1984. 198., 209.

Budapest, Egyetemi Könyvtár, Cod. Lat. 114.

F. A.

205. MAGYARORSZÁG LEGRÉGIBB TÉRKÉPE (1514)

Ingolstadt, Peter Appianus, 1528.

Fametszet. – 780 × 550 mm. – Gótikus kurzív és antikva írás. – Egykorú színezés.

A Lázár-térképként ismert első részletes Magyarország-térképet Bakócz Tamás érsek *Lazarus secretarius*ként említett titkára készítette. Bendefy László szerint a kitűnő térképész feltehetően azzal a Lazarus Rosetusszal azonos, aki 1508-ban a bécsi egyetem hallgatója, 1510-ben pedig Bakócz érsek káplánja volt. A térkép a török megszállás előtt, stratégiai célból készült, de csak 1528-ban jelent meg először nyomtatásban. A térkép szerkesztője felhasználta a Mátyás király által foglalkoztatott neves tudósok – Regiomontanus, Bylica és Tolhopff – asztronómiai méréseinek eredményeit. Részben ezzel magyarázható, hogy a térkép korát megelőzi pontos helymeghatározásaival, részletességével, kiváló település- és vízrajzával. Lazarus halála után, 1526 körül Georg Tannstetter bécsi professzor egésszítette ki a térképet, majd Johannes Cuspinianus rendezte sajtó alá. A térkép legfontosabb adatairól a jobb oldalon levő címszöveg tájékoztat. A térkép alatt latinul és németül Magyarország történetének összefoglalása olvasható. – Az egyetlen példányban ismert térkép 1925-ben Apponyi Sándor *Hungarica*-könyvtárával került mai őrzési helyére.

Irod.: *Cartographia Hungarica*, I.: Magyarország térképei a XVI. és XVII. századból. Hasonmás-kiadás. Kiad.: *Nemes K.* Bp. 1972. 1. sz. – *Bendefy L.*: Wer war der Autor der ältesten Ungarnkarte? In: *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 117 (1975), 1–4. – *Stegena L.*: Maps of Hungary by Lazarus secretarius Hungarian mapmaker. Bp. 1971. *Stegena L.*: A magyar térképészet kezdetei. Bp. 1976. (Kézirat).

Országos Széchényi Könyvtár, App. M. 136.

S. Z.